

MAROSI LAJOS
Viszockij újra és újra

Miért lát neki az ember olyan versek fordításának, amelyek már átültetett más, vagy akár ő maga? Több oka is lehet rá. Talán azért, mert a korábbi művön érződik a fordítás mellékíze. Vagy azért, mert a már létező változat erősen átköltés jellegű, és új fordítója szeretne közelebb kerülni az eredeti szöveghez. Esetleg azért, mert az előző fordítás nyelvezetét korszerűbbé szeretné tenni. Vagy azért, hogy egy-egy költő ugyanazon fordító segítségével szólaljon meg magyarul. (Ez nem zárja ki, hogy párhuzamosan több teljes életműfordítás is létrejöjjön, a lényeg az, hogy mindegyik konzisztens legyen, és hordozza magán az eredeti legfőbb tartalmi és formai jegyeit.) Ezeknél szubjektívebb motívum is hajthatja a műfordítót: a magáévá akarja tenni a verset. Ez valószínűleg akkor fordul elő, ha az eredeti nagyon megragadta, a létező fordítások pedig nem elégtették ki teljesen. Nyersfordítások alapján az ilyen készítés kevésbé valószínű. Vlagyimir Viszockij magyarra való újrafordításának az eddigieken túli, sajátos okai is vannak.

Elsősorban az, hogy költeményeinek többsége dal (a dalnak nem mindig irodalomelméleti értelmében), aminek énekelhetőnek kell lennie. A Viszockij-versek oroszul időmértékesek, méghozzá elég szigorú formát tartanak. Elterjedt vélemény, hogy Viszockij szabadon bánt a formával, nem nagyon tartotta be a ritmust, de én nem ezt tapasztalom. Azt már annál inkább, hogy magyarra fordítói (mint majd kiderül, magamat se tartva kivételnek) nem mindig szenteltek kellő figyelmet a versek időmértékes jellegének. Még olyan esetben is, amikor a fordítóban megvolt a ritmus követésének szándéka, „együltében” (néhány hét vagy hónap alatt, rendszeresen forgatva fejében a verset) nem találja meg a megoldást. Rosszul mondom: nincs olyan, hogy a megoldás, csak többé vagy kevésbé jó megoldások vannak! Viszockij talán legismertebb műve a *Dal a barát-ról*. Az első versszak nyersfordítása a következő:

*Ha barátodról hirtelen kiderül,
 Hogy se nem barát, se nem ellenség, hanem amolyan...,
 Ha nem tudod rögtön megállapítani,
 Hogy rossz ő vagy jó,
 Akkor cipeld magaddal a srácot a hegyekbe,
 kockáztasd meg,
 Ne hagyd egyedül,
 Legyen veled egy biztosítókötél,
 Ott megérted, miféle ember.*

Ritmusa, szótagszáma, sor végi rímképlete ez:

tá-ti-tá-ti-ti-tá-ti-tá	8	a
ti-ti-tá-ti-ti-tá-ti-tá	8	b
tá-ti-tá-ti-ti-tá-ti-tá	8	c
tá-ti-tá-ti-ti-tá	6	c
tá-ti-tá-ti-ti-tá-ti-tá	8	d
tá-ti-tá-ti-ti-tá-ti-tá	8	e
tá-ti-tá-ti-ti-tá-ti-tá	8	f
tá-ti-tá-ti-ti-tá	6	f

A vers belső rímei nem könnyítik meg a fordító dolgát. Az előadóét sem: ezt a költeményt nem lehet jól elmondani, csak elénekelni. (Bereményi Géza fordításában már 1988-ban megjelent a Szovjet Irodalomban, de én nem ismertem.)

Első próbálkozásom így hangzott:

*Hogyha klassz kölyök volt, de passz,
 Se nem hal, se nem hús, gyanús,
 Hogyha nem rögtön látható:
 Vajon rossz-e vagy jó, –
 Hozd a hegyekbe el – és fel,
 Ahol közel az ég s a jég,
 Közös kötélén ott, legott
 Megtudod, ki fogott.*

A ritmus szempontjából tisztább a későbbi verzió:

*Ha derék koma volt, de rég,
 S ma dumás – odalett a tett,
 Ha a dolgain át se látsz...
 Ki barátja a srác?
 Gyere, hozd a hegyek közé,
 Ahol inog az ég s a jég,
 Kimutatja az egy kötél,
 Aki tart, mit is ér.*

(Ez a változat se bizonyult véglegesnek.)

Másodsorban Viszockij elvtárspukkasztó témái és előadásmódja miatt (amely alól ritkán tett kivételt) az a nézet terjedt el széles körben, hogy nyers, faragatlan volt, megfelelő a sok szennynek, ami őt és Oroszországát körülvette, sőt átjárta. Egyes fordítói igyekeznek is ezt a képet erősíteni, trágár szavakat adnak a Viszockij-hősök szájába. Való igaz, hogy az orosz–magyar szlengszótár gyakran hoz éppen Viszockij-idézeteket, de ezek nem durvák, nem útszéliek. A költő nyomtatásban megjelent szövegei jól megférnek a nyomdafestékkal. El tudom képzelni, hogy fellépései alkalmával, a hallgatóság függvényében ez nem mindig volt

így, de összességében finom lelkű alkotót ismertem meg benne, akinek az énekes előadásmódja némileg ütközik a szövegek csiszoltságával, mívességével, sokszor lelki törékenységével. Az a benyomásom, hogy líraiságát szemérmesen a rekedt hang és vagány kiejtés mögé rejtette. Az ellentmondásosság és többretegűség külön nehézséget jelent a fordítónak. Néha olyannyira, hogy mindent előről kell kezdenie egy-egy kisebb felfedezés után.

Amit példának hozok, Viszockij egyik első saját hangú dala, a *Tetoválas*. Kezdeti fordításommal elégedett voltam anélkül, hogy időmértékesre sikeredett volna. Nem így költő-műfordító barátom, Erdődi Gábor, aki nagyon megfeddett a ritmus hiányáért. Még egy lökést adott az újrafordításhoz internetes finnországi segítőársam, egy orosz művészettörténész, aki magyarul nem tudván, tőlem kérdezte, vajon kifejezi-e a fordítás azt a romlottságot, ami a versben megnyilvánul. Egész más kérdéssel kerestem meg őt, hogy az utolsó sor egyik szavának rendhagyó alakját tisztázzuk, ő meg ezt a romlottságot firtatta. Két fiatalember közös szerelméről, Válgjáról szól a dal, lírai történet, még ha cellatársak is a fiúk. Nem éreztem meg a „gyelity” (osztani, osztózni) igének azt a jelentését, ami az orosz anyanyelvű Mirra Laakso számára egyértelmű volt: a nők közös használata. Ezután tényleg újra kellett kezdeni a fordítást. A „Nem osztoztunk rajtad” kifejezésből „Nem kapott a banda meg” lett.

Harmadsorban Viszockij fellépéseiről rengeteg hangfelvétel készült, dalai több változatban keringtek. Ezenkívül a költő írásban is változtatott a szövegeken, csiszolgatta azokat. Így aztán a különböző kiadású kötetekben (valamennyi a halála után jelent meg) előfordulnak

kisebb-nagyobb eltérések. Hogy kinek melyik tetszik jobban, mindenki maga dönti el, de azt, hogy hagyatékának örökösei mit fogadnak el autentikusnak, azt az örökösök. A fordító szembe találhatja magát azzal a problémával, hogy késznek vélt művéből ki kell hagyjon vagy bizonyos részeket meg kell változtasson, ha eredetileg nem az autentikus kötetből dolgozott...

A Jurij Gagarin emlékére írott versben cserélnem csak néhány sort kellett, ami a mű terjedelméhez képest elenyésző mennyiség, viszont el kellett hagynom a vers végéről a viszonylag önálló öt versszakot. A változtatás az életében ismeretlenségre kárhozottatott Koroljov főkonstruktőrre vonatkozik. Az első verzió ez volt:

*„Tudom, hogy ő, a bunker egyke rabja
Figyel, s agyának óraműve kvarc.”*

A második változat szerint:

*„A mérhetőt egészben megragadta,
Hiszen agyának óraműve kvarc.”*

Az elhagyott, meg nem jelent versszakok közül egyet idézek:

*„A „nulla” és a „puszk” közt hallották állítólag
– Vagy tán a rádiós tiszt ijedten írta el –,
Hogy én elég vidáman, büszkén, sőt biztatóan
Egy hetyke szót vetettem: „Megyünk, szerencse fel!”*

Bemutatok négy fordítást, amelyek eddig másképpen voltak olvashatók.

VLAGYIMIR VISZOCKIJ *Tetoválas*

*Nem kapott a banda meg, de bók se járta,
S hogy szívünk remélt, a múltba hull alá.
Angyalarcod itt a lelkem őrzi, Válgja –
Ljosa mellkasára tetovált rá.*

*Aznap, elköszönve ott az állomáson,
Én sosem felejtlek, erre nyílt a szám,
S mondta: – Válgja lesz örökre minden álmom.
–Nékem éppen úgy! – heveskedett komám.*

*Dönts tehát: kiben nagyobb a tűz, mi éget,
Ő vagy én – ki hordja súlyosabb baját:
Őbelé kívül lyukasztva drága képed,
Engemet belül döfött a vágyam át.*

*És ha dúlt szívem megállni készül éppen –
Szóm ne vedd zokon, de Ljosa jó barát –,
Kérem őt... – Az ing lehull, s te ott a képen:
Nézve nézlek így, sok órahosszon át.*

*Új barát került minap, derék legényke,
Mester ő, sebemre biztos írt talált,
Képed ott a Ljosa mellkasán lemérte,
S téged énreám profilba tetovált.*

*Bár tudom, nem ér leszólni hű barátom,
Mégis: így szereztem, édes, annyi fórt,
Hogy enyém a kép – vagyis tiéd, belátom –,
Mely ezerte jobb, mint Ljosa rajza volt.*